

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ИСТОРИЈУ

105

MATICA SRPSKA
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
PROCEEDINGS OF MATICA SRPSKA FOR HISTORY

Покренут 1970. године
До 28. свеске (1983) часопис је носио назив *Зборник за историју*

Главни уредници

Академик Славко ГАВРИЛОВИЋ (1970–2004)

Академик Милош БЛАГОЈЕВИЋ (2005–2012)

Проф. др Војин ДАБИЋ (2013–2017)

Др Петар В. КРЕСТИЋ (2018–)

Уреднички̑во

Др Габор АГОШТОН, Вашингтон, САД

Др Максим Јурјевич АНИСИМОВ, Москва, Русија

Др Ђорђе БУБАЛО, заменик главног и одговорног уредника, Београд

Др Росица Стефанова ГРАДЕВА, Софија, Бугарска

Др Иван ЛАКОВИЋ, Подгорица, Црна Гора

Др Александра НОВАКОВ, Нови Сад

Др Мира РАДОЈЕВИЋ, Београд

Др Срђан РУДИЋ, Београд

Др Александар ФОТИЋ, Београд

Др Ђура ХАРДИ, Нови Сад

Др Небојша С. ШУЛЕТИЋ, Београд

Секретар уреднички̑ва

Владимир М. НИКОЛИЋ

Главни и одговорни уредник

Др Петар В. КРЕСТИЋ

ISSN 0352-5716 | UDC 93/99(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ЗА ИСТОРИЈУ

105
(1/2022)

НОВИ САД
2022

САДРЖАЈ / CONTENTS

ЧЛАНЦИ и РАСПРАВЕ ARTICLES and TREATISES

Љубомирка Кркљуш
ДИМИТРИЈЕ МАТИЋ У
СРПСКОМ НАРОДНОМ ПОКРЕТУ
1848–1849. ГОДИНЕ
У спомен једном знаменитом
српском научнику	Ljubomirka Krkljuš
DIMITRIJE MATIĆ IN
THE SERBIAN PEOPLE'S
MOVEMENT 1848–1849
In honour of an illustrious
Serbian scientist
	9–34
Урош Татић
УЛОГА ФРАНЦУСКЕ У
ПРЕГОВОРИМА ИЗМЕЂУ
ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА И ПОРТЕ
1861. ГОДИНЕ О ПОЛОЖАЈУ
МУСЛИМАНА У СРБИЈИ	Uroš Tatić
LE RÔLE DE LA FRANCE DANS
LES POURPARLERS ENTRE
ILIJA GARAŠANIN ET LA PORTE
EN 1861 SUR LA SITUATION
DES MUSULMANS EN SERBIE
	35–55
Драган Тубић
МИЛАН ЈОВАНОВИЋ БАТУТ
И МАТИЦА СРПСКА	Dragan Tubić
MILAN JOVANOVIĆ BATUT
AND MATICA SRPSKA
	57–70
Владимир Кривошејев
„ЗАГОНЕТНЕ” ЛОКАЛНЕ
ЕПИДЕМИЈЕ ДИЗЕНТЕРИЈЕ У
СРБИЈИ КРАЈЕМ ЛЕТА И ТОКОМ
ЈЕСЕНИ 1918. ГОДИНЕ	Vladimir Krivošejev
“MYSTERIOUS” LOCAL
EPIDEMICS OF DYSENTERY IN
SERBIA DURING LATE SUMMER
AND AUTUMN OF 1918
	71–86

ГРАЂА
MATERIALS

Небојша С. Шулетић Nebojša S. Šuletić
СВЕДОЧЕЊА О НЕПРИЛИКАМА TESTIMONY ON THE TROUBLES
ЈЕНОПОЉСКОГ ЕПИСКОПА OF THE BISHOP OF JENOPOLJE
ВИЋЕНТИЈА ЈОВАНОВИЋА VIĆENTIJE JOVANOVIĆ
1728. ГОДИНЕ IN 1728
87–103

Никола Арсић Nikola Arsić
УЧИТЕЉСКИ ИЗВЕШТАЈ TEACHER'S REPORT
ИЗ 1872. ГОДИНЕ FROM 1872
Стање ствари у Старој Србији State of affairs in the Old Serbia
105–115

ИСТОРИОГРАФИЈА и МЕТОДОЛОГИЈА
HISTORIOGRAPHY and METHODOLOGY

Небојша С. Шулетић
КРУПАН ПРОПУСТ ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА У СРБИЈИ
(Поводом књиге: Сузана Рајић и Данко Леовац, *Историја*
Уџбеник са одабраним историјским изворима за прегледање разред гимназије
ојцијей ишија и друшћивено-језичкој смера, Београд: Фреска 2021)
117–124

ОСВРТИ и ПРИКАЗИ
REVIEW ESSAYS and BOOK REVIEWS

Владимир Нимчевић
Милан Степановић, *Биџка код Сенџе: Слика славне историје*, УГ „Норма”,
Градска библиотека „Карло Бјелички” и Туристичка организација
Града Сомбора, Сомбор 2019, 94 стр.
125–128

Стефан Шипка
Gabor Agoston, *The Last Muslim Conquest. The Ottoman Empire and Its Wars*
in Europe. Princeton University Press, Princeton–Oxford 2021, 664 pag.
129–131

Владимир Нимчевић
Stojkovski, Boris (Ed.), *Voyages and Travel Accounts in Historiography and*
Literature; I Voyages and Travelogues from Antiquity to the Late Middle Ages;
II Connecting the Balkans and the Modern World, Faculty of Philosophy,
Trivent Publishing, Novi Sad – Budapest 2020.
132–135

Ненад Нинковић
Горан Васин, *Пајријарх Лукијан Бојдановић: Крај једне епохе*,
Филозофски факултет, Нови Сад 2020, 241 стр.
136–138

Стефан Радојковић
Оливера Радић, *Косовомејхоијски гласови*, Завод за уџбенике,
Београд 2021, 499 стр.
139–142

Александра Вулетић
Јасмина В. Милановић, *Женско друштво (1875–1942)*, Институт за
савремену историју и Службени гласник, Београд 2020, 638 стр.
143–145

Владимир Николић
АУТОРИ У ОВОМ БРОЈУ / AUTHORS IN THIS ISSUE
147–149

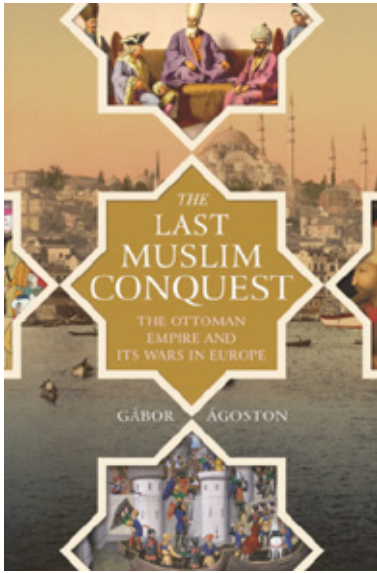
РЕГИСТАР / REGISTER
151–160

РЕЦЕНЗЕНТИ ЧЛАНАКА У 2021. ГОДИНИ
REVIEWERS OF PAPERS IN 2021
161

ПОЛИТИКА УРЕДНИШТВА / EDITORIAL POLICY
163–172

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ / INSTRUCTION TO AUTHORS
173–178

Gabor Agoston, *The Last Muslim Conquest. The Ottoman Empire and Its Wars in Europe*. Princeton University Press, Princeton–Oxford 2021, 664 pag.

Габор Агоштон је професор на Катедри за историју на Џорџтаун универзитету од 1998. године. Пре доласка у Сједињене Америчке Државе предавао је историју Османског царства, Мађарске и Балкана на универзитетима у Будимпешти и Печују. У фокусу његовог истраживачког рада су војни и дипломатски односи између Османског царства и европских држава од XV до XIX века. Аутор је бројних монографија и студија, а међу њима најзначајније дело јесте *Оружје за султана: војна моћ и војна индустрија у Османском царству* (*Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*). Као резултат деценијског истраживачког рада на пољу развоја и трансформације османске војске у контексту *војне револуције*, ривалитета османске и хабсбуршке династије објављена је његова монографија под називом *The Last Muslim Conquest. The Ottoman Empire and its Wars in Europe* од стране Универзитета у Принстону 2021. године.

Композицију књиге чине пролог, четири дела подељена на четрнаест поглавља и епилог. На крају књиге налазе се речник појмова, хронологија најбитнијих догађаја који

се односе на историју Османског царства, речник географских места, библиографија и индекс. У напомени Агоштон наводи да је немогуће постићи консензус по питању термина, личних имена и назива географских места која се односе на пространу област под некадашњом влашћу Османског царства и Хабсбуршке монархије. Истовремено се срећу име Константинопољ и Истанбул за престоницу Османског царства, с обзиром на то да се оба појма јављају у званичним документима и на новцу, настојећи на тај начин да отклони, како истиче, погрешно мишљење о промени имена Константинопоља након пада 1453. године.

Циљ монографије био је да истражи експанзију Османског царства као интегрални део европске историје, постављајући изворе и историографска дела у форму дијалога. Фокусира се на ривалство између империја и подвлачи значај улоге коју су одиграли ратови у обликовању османске историје, османско-европских односа, у трансформацији административних, војних и финансијских институција Османског царства као и њихових суседа. Агоштон се не слаже са тезом Бакија Тезђана (Baki Tezcan) о почетку другог Османског царства у XVII веку. Сматра да војна и друштвено-економска трансформација од краја XVI века није довела до таквог прекида са прошлошћу да би се XVII век могао узети као почетак другог Османског царства. Говори да су методе регрутације људских и економских ресурса, фискална организација, централна и провинцијска администрација само прилагођени новим изазовима, те да није дошло до преображаја Османског царства. Озбиљна промена османског старог режима отпочела у доба Селима III, а настањена танзиматским реформама довела је до рађања другог царства, које је лично и понашало се попут других деветнаестовековних европских империја. То не значи, како аутор наводи, да је царство Мехмеда IV било попут царства Мехмеда II. Аутор приказује како је османска елита настојала да прилагоди политику и институције новим изазовима, унутрашњим и спољашњим, и како су ова прилагођавања утицала на однос између

Османског царства и европских суседа од XV до почетка XVIII века.

У првој целини (*Emergence*, 15–149) Агоштон приказује еволуцију османске државе од XIV до XVI века и утицај османских освајања на историју Европе, нарочито њеног југоисточног и централног дела. Ранија тумачења османске експанзије трпела су од монокаузалности, настојећи да уклопе наратив у претпостављени војни карактер Османског царства. Погрешно би било сагледати ширење османске државе искључиво из војног аспекта. Више фактора, попут газе, историјских случајности, постепене стратегије освајања, брачне политике, присилне миграције, кооптације политичке елите поражених држава у османски војни и бирократски систем допринели су рађању Османског царства и његове династије. У првом делу књиге пажњу аутора заокупљају три историјска догађаја – пад Константинопоља, битка код Чалдирана и освајање Мамелучког султаната – која су одредила даљи правац османске историје, али и историје њених суседа. Освајање Константинопоља представљало је важан корак у трансформацији османске државе и политичке перцепције њених владара, који од тада претендују на универзални суверенитет. Битка код Чалдирана означава увод у вишевековно османско-сафавидско ривалство које је продубило поделе између сунита и шиита у исламском свету. Поред формирања сфере утицаја османских сунита и сафавидских шиита, последице битке одразиле су се на војну организацију Сафавида. Увидевши супериорност османске војске на бојишту 1514. године, шах Исмаил започиње систематско увођење ватреног наоружања у редове сафавидске војске. Резултате војних реформи аутор приказује у сукобу шаха Тахмаспа против узбечког хана 1528. године. Заузимањем Сирије и Египта, Османско царство се суочава са изазовом осигурања поморских комуникација између престонице и новоосвојених провинција, што доводи Медитеран у фокус османске владајуће елите. Конфронтација са шпанским Хабсбурзима и Венецијом, као и савези са Француском, дефинисаће османску политику на Медитерану, наводи Агоштон.

У поразу Угарске краљевине на Мохачком пољу Агоштон види увод у борбу за европску супремацију између Османлија и Хабсбурга, што је и наслов друге целине (*Clash of Empires*, 149–263). Упоредном анализом супротстављених страна на Мохачком

пољу приказује недостатке угарске војске и узрок њеног пораза. Поред инфериорности у људству, ватреној моћи и у командном кадру, угарска војска није располагала поузданим подацима о кретању непријатељске војске. Вредан пажње је опис борбеног поретка јаничара од стране хроничара Мустафе Целалзадеа. Да ли се његов опис односи на плотунску палбу познату у западној Европи у другој половини XVI века, а међу историчарима представљену као једно од обележја „европске војне револуције“ питање је које захтева даља проучавања. У наставку је дат приказ сукоба империјалних политика Османлија и Хабсбурга, са фокусом на угарско бојиште. Чињеница да се Сулејман у Угарској борио четрдесет година после битке на Мохачком пољу сведочи о неуспеху његове велике стратегије, наводи Агоштон. Простор Црвеног мора и Индијског океана налазио се на маргини османске спољне политике. Друга целина завршава се приказом Дугог рата и сукобима на источном фронту са Сафавидима. Агоштон указује на повезаност ширења целали побуна у Анадолији са ратовима у Угарској. Након битке код Мезокерестеша држава је конфисковала тимаре оних који се нису одазвали на позив или су дезертирали. Строга реакција Порте и неправедна казна за оне који су имали легитиман разлог одсуства са бојног поља испровоцирала је поједине спахије да се одметну у бандите, док су се други придружили побуњеницима у Малој Азији. Мировни споразум у Житва-Тереку, којим је окончан Дуги рат, представљао је девијацију традиционалне османске дипломатске праксе и сигнализирао је слабљење Османског царства, као и почетак европеизације османских дипломатских послова, наводи Агоштон.

У трећој целини (*Sinews of Empire*, 263–405) аутор испитује промену односа моћи између Османског царства и европских ривала кроз призму војних, дипломатских и обавештајних односа, са фокусом на османско-хабсбуршко ривалство. Евроцентрична историографија, у контексту „војне револуције“, приказује заостајање Османског царства за западним светом у војном смислу, окривљујући ислам за конзервативан став према технолошким иновацијама са Запада. Агоштон одбацује ове тврдње указујући на успешну интеграцију ватреног наоружања у редове капикулу војске још у XV веку, као и на динамичан процес размене војне технологије

између Запада и Османског царства. Истиче да је развој технологије био више еволутивног него револуционарног карактера. Ватрена превођ на бојишту постижала се масовнијом мобилизацијом људских и материјалних ресурса, у чему су Османлије биле успешније све до краја XVII века. Поред тога, пресудну улогу имала је логистика, односно стабилна опскрба војних јединица оружјем и муницијом. За ово је била неопходна домаћа војна индустрија и самодовољност у сировинама, коју су Османлије поседовале за разлику од Хабсбурга. Османско напредовање у Угарској подстакло је војне, економске и административне реформе у Хабсбуршкој монархији које су на крају XVII века изједначиле хабсбуршку армију са османском у погледу бројности, ватрене моћи и логистике. Паралелно са променама у Хабсбуршкој монархији, аутор приказује метаморфозу јаничарских одреда, промене на локалу и успон нових војних снага у провинцији, војне свите санџакбегова и беглербегова (осм. *kapu halki*). У наставку треће целине приказује слабљење османске меке моћи, под којом подразумева комбиновану употребу правних институција, дипломатије и шпијунаже од стране Порте и њених агената у циљу обликовања спољне политике и вршења утицаја на друге државе да делују према интересима Османског царства. Недостатак сталних представништава у европским престоницама на дуге стазе лишио је Османско царство најефикасније институције за систематско прикупљање информација о супарницима, истиче Агоштон. Испитујући структуру обавештајне службе Хабсбурга, Венеције и Османског царства, аутор је указао на слабости османског децентрализованог система, при чему се ослања на мрежу Портиних, али и упитних агената везира и беглербегова.

Упркос двосмислености османског поимања граница, Агоштон сматра да је неопходно ревидирати распрострањено мишљење у историографији да Османлије нису прихватиле демаркацију граница пре Карловачког мира, и тиме започиње четврту целину своје монографије (*Frontiers and Wars of Exhaustion*, 405–511). Документи чији се садржај односио на опис граница били су познати османској

бирократији од раније. Према аутору, значај Карловачког мира није лежао у демаркацији граница, већ у чињеници да су Османлије прихватиле, иако невољно, европске концепте суверенитета и територијалног интегритета. У наставку испитује организацију власти у османској Угарској, изазове са којима се суочавала локална управа и приказује стање кондоминијума које је владало у пограничној територији између Османског царства и Хабсбуршке монархије. Угарско племство бранило је своје интересе пред османском централном управом и њеним представницима на локалу уз помоћ угарских гарнизона на граници и хабсбуршке дипломатије. Према томе, угарски сељак нашао се у ситуацији двоструког опорезивања. Иако је двоструко опорезивање било примењивано у другим пограничним областима Османског царства, на краће или дуже периоде, оно није било тако распрострањено и систематизовано као у Угарској. Четврту целину аутор завршава приказом османских ратова у другој половини XVII и првој половини XVIII века. Заузимање Кандије и Камјањец Подиљског представља последње муслиманско освајање на тлу хришћанске Европе, чиме је Османско царство досегло свој територијални максимум.

Монографија *Последње муслиманско освајање* представља резултат вишедеценијског интересовања и рада Габора Агоштона о османско-хабсбуршким односима. Аутор успешно приказује узрочно-последични однос османско-хабсбуршког ривалства на развој двеју монархија. Османска претња, била она оправдана или не, подстакла је бројне административне, фискалне и војне реформе у Централној и Источној Европи од краја XIV до почетка XVIII века. Монографија је заснована на архивским истраживањима, уз изузетно османистичко искуство, а посебно на најновијим научним резултатима. Важно је поменути и ауторову педантност приликом употребе историјских појмова, која указује на његове изванредне лингвистичке компетенције. Коначно, у питању је занимљив концепт сагледавања историје Европе и Османског царства кроз призму сукоба и сарадње хришћанске и муслиманске цивилизације.

Стефан Шийка
Нови Сад